

Д-р Јованка ДЕНКОВА

ОСВЕЖИТЕЛЕН НАУЧНО-ФАНТАСТИЧЕН РОМАН ЗА МЛАДИ
(Мирко Зафировски, *Авантурите на Марко и Дамјан*, Макавеј, Скопје,
2005)

Романот *Авантурите на Марко и Дамјан* од Мирко Зафировски е современ научно-фантастичен роман за деца и млади во кој се тргнува од сосем реалистичен амбиент во кој одненадеж влетуваат вонземјани, вселенски летала. Дејството на романот започнува во денешницата, во Кавадарци и неговата околина кога двајцата братучеди решаваат за време на претстојниот распуст да појдат на село, кај баба си и дедо си. Уште при патувањето доживуваат авантура кога се разминуваат со дедото, па тоа е повод тие самите да тргнат кон селото и да ја откријат необичната пештера. Во неа ги пронаоѓаат вонземјаните кои заради дефект на нивното летало пред пет години морале принудно да слетаат на Земјата сè додека не го поправат дефектот. Со нив патуваат и во вселената и доживуваат многу драматични настани. Во однос на дејството, романот е мошне динамичен. Настаните се одвиваат на Земјата, во Вселената, на една непозната (неименувана) планета каде живеат потомците на Александар Македонски, во Индија, пак на Земјата итн. Во такви услови сосема логична е средбата со голем број на опасности, опасни вселенски „жители” - октопипи, непријателски војници од друга земја, диви животни (во Индија), негативни ликови како Црниот ѓавол и др.

Романот ги поседува сите потребни елементи за да се нарече научно-фантастичен. Присутно е утопиското сфаќање за униформноста и социјалната еднаквост на вонземјаните, според кое сите припадници на вонземниот живот се облекуваат во исти облекувања. И изгледот на вонземјаните во романов е во согласност со нашите сфаќања создадени од сликите на телевизија: „...*На негово место стоеше едно момче, исто како момчето што лечеше во ковчегот во малата камена одаја. На главата имаше просупрен шлем. Беше облечено во лесен, како од свила изработен, комбинезон од вратот до петиците. На нозете имаше чизми. Момчето стоеше на мала, околу половина метар долга штица!*” (стр.34).

Друг момент кој зборува во прилог на научно-фантастичниот карактер на романот *Авантурите на Марко и Дамјан* од Мирко Зафировски е присуството на есхатолошкиот мотив за уништување на планетата во катаклизма предизвикана од човечкиот фактор. Имено, Црниот ѓавол окупирал нова планета и нејзините жители, затоа што неговата татковина била уништена, а причината за тоа бил човечкиот фактор: „*Пред да дојде кај нив, живеел на една планета, каде техниката, технологијата и компјутеризацијата биле на многу високо ниво... Без многу да мислат на иднината на својата планета, а со тоа и на својата иднина, од ден на ден сè повеќе ги загадувале водите, почвата, воздухот. Така нивната планета била толку загадена, што повеќе не можела да дава род, водите биле толку загадени што животот во потоците, реките, езерата и морињата не бил можен, како и воздухот, кој бил полн со отровни гасови.... Кога главниот компјутер соопштил дека неговите истражувања утврдиле дека наскоро разновидните гасови што се насобирале во и околу планетата, ќе почнат да се мешаат, што ќе доведе прво до мали и поединечни експлозии а потоа до големи, со можност на една единствена,*

која може да доведе до распаѓање на планетата” (стр.65-66, потцртаното-мое, Ј.Д.).

Во романот се среќава и мотивот за посета на непозната планета. Тоа е заради желбата за истражување на непознатите вселенски простори, па според тоа романот има елементи на спејс - операта. Ваквите дела обично имаат шематизирана структура. Главните јунаци водени од желбата за истражување и запознавање на неистражените и недогледни вселенски простори, како и просторот на непознатите планети кои се кријат во далечните вселенски бездни, тргнуваат во авантури кои се исполнети со мноштво опасности. Жан Гатењо, во својата студија за научната фантастика, зборувајќи за карактеристиките на овој под-жанр, вели дека се работи за „циклуси на авантури со стереотипна структура, каде што допирот со непознатото има едноставно улога на зачин; каде што границите на световите изодени од страна на хероите не престануваат да се повлекуваат”.¹

Јунаците на овој роман, Марко и Дамјан, заедно со вонземјаните кои ги запознаваат на Земјата, тргнуваат во вселенско истражување и притоа шест дена остануваат на непозната планета. Набргу дознаваат дека тамошните жители, всушност, потекнуваат од Земјата и се потомци на Александар Македонски: „...во нашата земја, односно земјата на нашите претци, во времето на некој голем јунак и војсководец, кого го викале Александар, а бидејќи крајот во кој се родил и живеел го викале Македонија него го викале Македонски, и се случило на Земјата да се спушти голема железна птица што дошла од небото. Тоа не била птица, туку летало во кое живееле многу луѓе кои не биле како нашите. Тие дошле кај големиот војсководец и побарале од него да одбере група од двесте педесет девојки и двесте педесет момчиња, кои со помош на птицата ќе бидат пренесени во некоја друга земја, која имала исти услови како земјата во која живеел војководецот... Ги избрал навистина најубавите и најздравите. Така тие 500 Македонци и Македонки стасале на оваа планета, а од нив до ден денес има изродено многу генерации” (стр.63-64). Затоа и нивниот изглед не е необичен, туку сосема е во согласност со денашните сознанија за изгледот на војниците на овој наш славен војсководец во тоа време: „...виде како во пресрет им идат тројца крупни мажи, високи и снажни, со долги дрвени стапови како копја во рацете. ...Еден од нив имаше голем штит, а на него нацртано сонцето - знакот што Марко и Дамјан го гледале на цртежите на војската на Александар Македонски!”(стр.61) Уште повеќе се зачудуваат кога утврдуваат дека таму сè се движи спротивно од нормалното: и луѓето, и птиците и животните, па дури и рибите во реките: „Но движењето им беше некако тремо, бавно и доста отежнато. Некои пливаа напред, но лежејќи на грб. Забележаа дека тоа го прават доста тешко”(стр.59). Причината за ваквата, фантастична ситуација е во теророт над овие луѓе спроведуван од Црниот ѓавол кој со својата напредна технологија го предизвикал обратното движење на се живо на планетата: „Црниот ѓавол го програмираше големиот компјутер, со испуштање на високо фреквентни нечујни звуци, да делува на центрите на движење на сè што е живо, така што при секаков обид да се движат напред, тие само стојат или лебдат, иако имаат желба и потреба за движење”(стр.76).

¹ Влада Урошевиќ, *Демони и галакси*, Македонска книга, Скопје, 1988, стр. 197.

Во научно-фантастичната литература постојат неколку сфаќања за роботите. Во некои дела роботите се јавуваат како агресори, сила која се заканува да ја уништи целокупната цивилизација на човештвото. Тогаш тие потекнуваат од друга планета, но најчесто се производ на човекот кој се кренал против него. Романот **Авантурите на Марко и Дамјан** донесува една пријателска слика на роботот, како заштитник на вонземјанското момче кое веќе пет години се наоѓа во состојба на анабиоза. Неговиот изглед е соодветен на сликата која ја има создадено нашата цивилизација: „...забележаа дека тоа е робот со висина и тежина како нив, со шлем на главата од кој излегуваа шест мали антени, место очи, по две топчиња како џамлии на едната и другата страна на челото, кои се вртеа десно-лево, горе-долу. На рацете имаше исти прсти како и ние, само неговите беа напред шупливи, така што изгледаа како цевче. Тоа всушност биле десет прсти, десет цевки од опасно оружје во случај да мора да се брани... Нозете му беа како нивните дебели и цврсти, со чизми, кои повеќе личеа на некакви мотори, бидејќи од петиците излегуваа светли цевчиња, како ауспук од автомобил. Тоа биле моторите на роботот, кои, отпосле разбраа момчињата, работеле на мисла, програмирана однапред според конструкцијата на роботот“ (стр.33-34).

Според Људмила Стојанова, „успехот на еден космички поход, пред сè, зависи од транспортното средство, од неговата цврстина и солидност. Не е случајно што фантастите толку многу место посветуваат на наведување на исклучителни технички податоци за вселенскиот брод и детално го опишуваат неговото вооружување кое би ги издржало и најнепријатните изненадувања на едно подолго патување низ непријателски расположената Вселена. Стојанова смета дека генеалогичката на фантастичниот космички брод потсетува на живиот брод-птица и бродот-коњ од сказната со универзалноста карактеристична за нив: способноста да пловат по водата и да се движат по копно, да летаат во воздух, да патуваат под земја”.² Ваквите софистицирани научно-технолошки откритија скоро секогаш се во сопственост на вонземјаните. Во романот **Авантурите на Марко и Дамјан** прикажани се неколку научно-технолошки пронајдоци. Најпрвин, тука се летачките вселенски штици кои вонземјаните, во знак на благодарност им ги подаруваат на двајцата јунаци, но кои се движат на, за нас, незамислив погон: „Нивното движење е на мисла. Роботот ќе ги конструира на мислата на оној што ги поседува и што ќе ги употребува. Тие можат да се движат само доколку сопственикот за кого се конструирани е на нив, доколку неговата мисла е управена кон целта кон која сака да стаса... Доколку сака друг да ги употребува, може само да се повреди, бидејќи локаторот не ја препознава неговата мисла” (стр.38). Потоа, треба да се спомне и заштитната невидлива обвивка која околу себа ја има Црниот ѓавол: „Кога каменот ќе полеташе кон него, така без да го допре неговото тело се одбиваше и паѓаше на земја....Почнавме да го гаѓаме со нашите остри копја. И тие се одбиваа од нешто, што воопшто не го гледавме” (стр.69). И на крај, неизоставна е и прозирната комора која ја поседува Црниот ѓавол и која му овозможува да врши трансмисија на животната сила и моќ на луѓето од нив во себе, со што тој станувал сè посилен: „Во тој момент, во една кабина обвиткана во некаква прозирна материја го забележал мажот што отишол пред една недела пред него...Мажот во кабината се превиткувал од болка и

² Људмила Стојанова, *Бајка и мит-корени научне фантастике*, Српска фантастика, САНУ, Београд, 1989, стр.70.

полека ја губел својата снага, бидејќи станал сè помал и посув, Црниот ѓавол станувал сè поголем, посилен, позадоволен... “(стр.70)

Телепатијата како начин за комуникација меѓу две различни и далечни цивилизации е присутна и во овој роман, каде момчето-вонземјанин признава дека ги поседува овие моќи: „*Гостинот од вселената се насмеа и им рече дека знае што мислат, бидејќи има моќ да ги разбере туѓите мисли*” (стр.35).

Човекот отсекогаш сонувал по потреба да може да помине некое поголемо растојание, или да се избегне некоја опасност. Во сказните тоа е реализирано со помош на летачките килими и други слични средства. Од областа на сказновидното, чудесното овие елементи се транспонирале и во делата од научната фантастика. Научната фантастика ги модифицирала овие средства. Така, летачкиот килим исчезнал и на негово место дошол вселенскиот брод. Во некои дела летачкиот килим од сказните е заменет со други средства за движење низ просторот. Така, во романот **Авантурите на Марко и Дамјан** вонземјаните им подаруваат летачки вселенски штици на момчињата кои се управувани од мислата на оној за кого се конструирани. Со истата цел, кај вонземјаните се создале способности и можности за лебдење во воздухот. Лебдењето, т.е. левитацијата настапува кога едно тело е лишено од дејството на гравитацијата. Понекогаш, вонземјаните ја практикуваат оваа способност како начин на движење на Земјата, со што создаваат паника и страв кај Земјаните.

Друг елемент кој го потврдува научно-фантастичниот карактер на романот, а истовремено евидентно сведочи за неговата врска со областа на чудесното, е присуството на разни суштества и чудовишта со фантастичен и неверојатен изглед. Иако, „човекот по правило мора да биде присутен во неа (научната фантастика-мое), покрај него и паралелно со него во играта на фантазијата учествуваат и жители на други планети - разни мравки, мајмуни и караконџули, гасеници и пеперуги, па дури и океан кој размислува. Не помало право да се најдат во центарот на раскажувачката перспектива имаат и вештачки синтетизираните живи суштества, разни разумни машини и роботи. Филозофската позадина на оваа чудна галерија ликови ги дава модерната полицентрична космогонија и футурологија, упорните размислувања на фантастите за тоа како ќе изгледаат оние *Другите* (потцртаното мое-Ј.Д.) од Вселената, а исто така и нивните жестоки дискусии за драматичното прашање кој ќе го замени човекот во перспективата на една техничка и физиолошка еволуција, на кого ќе му припаѓа иднината - на мутантот, на роботот, на киборгот или на некоја туѓа вселенска раса?”³ Со опасни суштества кои имаат застрашувачки и фантастичен изглед се среќаваат и јунаците од романот **Авантурите на Марко и Дамјан** од Мирко Зафировски. Тоа се октопипите кои: „...се суштества од една многу одамна пропадната галаксија. Тие биле проколнати да се движат скитајќи низ вселената, да не стапнат на ничија планета....Во одредени моменти кога имаат за тоа потреба, можат да летаат со своите силни крилја низ вселената. ...Главата им е несразмерно мала во однос на телото. Таа има издолжена муцка, на чиј врв се наоѓа мала уста, која повеќе личи на смукалка, бидејќи служи само за смукање” (стр.107-108). Овие суштества кои личат на октоподи, низ вселенскиот просор се движат со крилја, а „*очите и ушите се сосема мали, повеќе личеа на закржлавени. И навистина, поради долго неупотребување во огромниот вселенски простор,*

³ Људмила Стојанова, *Бајка и мит-корени научне фантастике*, Српска фантастика, САНУ, Београд, 1989, стр.68.

...,тие повеќе го развиле системот на далечинско чувство...,(...), се стекнале со способност да почувствуваат дека се на пат кон нешто или дека нешто им се приближува “(стр.108).

Иако се работи за научно-фантастичен роман, неоспорна е врската на романот **Авантурите на Марко и Дамјан** од Мирко Зафировски со областа на фантастиката. Притоа, фантастичниот ефект на загрозеност и морничавост е постигнат со самата атмосфера. Имено, во моментите кога главните јунаци ја истражуваат пештерата, чувствуваат нечие непознато присуство кое им предизвикува страв и ужас: „Иако немаше ништо друго освен ковчегот и момчето во него, Марко и Дамјан чувствуваа дека нешто сепак има, нешто или некој како да ги посматраше! Сигурни се дека ништо друго нема, а сепак, надвор од своите сетила - очите, ушите, миризбата што ја добиваа преку носот, допирот преку рацете - чувствуваа дека нешто или некој само што не ги допрел или не прозборел! Морници им лазеа по телата!”(стр.30). Иако подоцна востановуваат дека тоа, всушност, бил роботот кој тогаш бил во состојба на материја, а подоцна се материјализирал, се отелотворил, сепак моментот на фантастичен, паничен страв е сосема убаво доловен.

Од претходно експлицираното, имаме полно право романот **Авантурите на Марко и Дамјан** од Мирко Зафировски да го сметаме за научно-фантастичен. Колку за потсетување, тој ги содржи сите структурни елементи кои се карактеристични за научната фантастика. Тука пред сè, се мисли на темите кои се среќаваат во научната фантастика, како мотивот на утопијата, мотивот на спејс-операта (space opera), есхатолошкиот мотив, темата на роботот, присуството на софистицирани научно-технолошки откритија, присуството на разни суштества и чудовишта со фантастичен и неверојатен изглед, итн.

За крај, се работи за интересен научно-фантастичен роман, кој заради својата авантуристичка содржина, без сомнение, ќе го привлече вниманието на младите читатели.